

tagos sorok közé kilenc és tíz szótagos sorok is — a fordításban éppúgy, mint az eredetiben.

Nagy Kálmánnak — még a Téka-kötet megjelésekor — felrötták azt, hogy tolmácsolása alliterációkban viszonylag szegény, s hogy kerüli a sorvégi rimeket. Mindkét észrevétel érvényes a fordítás egészére is. Az elsovel kapcsolatban mentségül el kell fogadnunk azt a magyarázatot, hogy a mai magyar nyelvben a szókezdő hangok száma csaknem kétszer annyi, mint a *Kalevala* nyelvében, a szókezdetek összecsengése a magyarban tehát szűkséggé válik. A második észrevétel tulajdonképpen nem bírálat, hanem dicséret. Hiszen a sorvégi rimelés a finn eredetiben is csak véletlenszerű: nem a rímteremtő szándéknak, hanem a gondolatrítmusnak a szülötte.

A *Kalevala* három különböző időpontban készült magyar tolmácsolását nem volna értelme rangsorolnunk. Meggyőződésünk azonban, hogy Nagy Kálmán fordítása nemcsak időben áll közelebb a mai olvasóhoz...

Mózes Huba

Költészet — és egyéb feljegyzések

*Rovásírás és egyéb feljegyzések** a címe Kiss Jenő legújabb verseskötetének. Az alcíméből a kötet jellegére is következtethetünk, s ha fellapozzuk, valóban azt találjuk, amit a megjelölés ígér: naplót. A költő naplója nem mindig költészet, de mindig líra, azaz vallomás maga s a világ dolgairól. Hogy csakugyan naplóval van dolgunk, az abból is kitetszik, hogy Kiss Jenő a tudatos szerkesztés logikájával (mert: „a líra logika...”) három „füzetbe” sorolja e miniatűr verses glosszákat, melyeknek teljes joggal adhatta a *Rovásírás* gyűjtőcímet. A legjobbak valódi rovásírásként a papírnál nemesebb és tartósabb matériára kívánkoznak: kőre, fára, ősi üzenetek anyagára.

A naplót — már ha nyilvánosságra kerül — folyamatosan olvassa az ember. A verseskötetet — hangulat s véletlen sugallatát követve. Ha így olvasuk Kiss Jenő kötetét, gyöngyszemeket is találunk ebben az ékszeres kazettára emlékeztető kötetkében. A *csikó büszkesége* című pompás négyoroszt például a 21. lapon, melynek első két sora Kiss Jenő költői leleményének remekei közé tartozik:

*A háta bérécn áthengeredett
a kiscsikó, és aztán talpra állt*

* Kiss Jenő: *Rovásírás*. Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár, 1972.

TÉKA

lemzése után ezek feltárással és fejlesztési módjaival is foglalkoznak a szerzők. A kézikönyv értékét növeli a fejezetenként prezentált könyvészet gazdagsága. (*Editura științifică*, 1972.)

Selectia și orientarea profesională. — Minden nemzedék visszatérő problémája a helyes, képességeknek megfelelő pályaválasztás. Technicizált korunkban ezt a gondot az a tény is fokozza, hogy az egyének a megváltozott életfeltételekhez s a műszaki követelményekhez kell hozzáigazítani a jövőre vonatkozó elképzeléseit, terveit. Szülők, tanárok, osztályfőnökök gondjain kíván segíteni az a túlnyomórészt kolozsváriakból álló kutatócsoport, amely e tanulmánygyűjteményt összeállította. A szerzők a pályaválasztás és a pályairányítás leg sürögősebb kérdéseire keresnek korszerű, pedagógiai és lélektani megalapozottságú válaszokat. (*Editura didactică și pedagogică*, 1972.)

MÉSZÁROS ISTVÁN: Népoktatásunk 1553—1777 között. — A szerző, az oktatástörténet jeles művelője gazdag adatanyaggal cáfolja azt az elterjedt nézetet, hogy népoktatásról csak az ipari forradalom korától kezdve lehet beszélni, Rámutat arra, hogy az ismeretanyag bővülése, a diáklétszám növekedése sok évszázados folyamat volt, amelynek kezdetei a kora-középkori plébániai iskolázásig nyúlnak vissza. Ebben a fejlődésben újabb szakaszt jelentett a középkor-végi városi iskolák létrejötte, illetve az oktatásnak a reformációhoz kapcsolódó demokratizálódása. Így jut el az európai népoktatás az ipari forradalom korszakában az általános oktatás célkitűzéséig, amely cél majd csak a huszadik században valósul meg. A népoktatásnak a

TÉKA

könyvben tárgyalt szakaszát egyfelől a kolozsvári ábécé 1553-as megjelenése, másfelől a *Ratio Educationis* határolja. (Tankönyvkiadó, 1972.)

Ady Endre: Mag hó alatt. — Rendkívül fontos sorozatunk, a *Tanulók Könyvtára* egyik legsikerültebb kötetét méltathatjuk: igényes versválogatás (a keletkezési évszámok felüntetésével), az Ady-problémát vonzóan összegező esszé-iztikus bevezető és filológiai alaposágú — egy majdani Ady-életrajz körvonalait sejtető —, 30 oldalnyi (!) jegyzetanyag került tanulmányjúságunk s egyúttal minden Ady-kedvelő kezébe. A szerkesztő a válogatást végző nevét nem árulta el, az előszót Szilágyi Júlia írta, az időrendi mutatót Bustya Endre állította össze — így csak őket dicsérhetjük név szerint. Olyan ismert tárgy esetében ugyanis, mint amilyen Ady lírája, valóban helyesebbnek tűnik a mai ifjúsághoz közelíteni költőt és művét, semmint tankönyvszerűen okadatolt, közismert megállapításokat tanárosan összekapcsoló pályaképet adni (ha csak nem eredeti kutatásokra épülő tanulmányt adunk az új olvasónak). Bustya időrendi áttekinthetése viszont hiányt pótol, filológusi tévedéseket igazít helyre. Így a *Mag hó alatt* nem csupán egyike egy népszerű sorozat darabjainak, hanem az Ady-irodalomban is — legalábbis nálunk — jelentős esemény. (Dacia, 1972.)

EUGEN JEBELEANU: Hani-bal. — Belső erő, nyugalom és létezeretet sugárik e kötet verseiből. Józanul és higgadtan tekint szét a költő a világban s a világra, az életre s a halálra, a szépségre s az elkerülhetetlen elmúlásra. „A jóságban hittem“, vallja, és tudja, hogy „e századdal együtt nem ér véget minden“,

— a két utolsó pedig gyöngéd variánsa annak az elmarasztaló attitűdnek, amellyel a kötetben gyakran találkozunk, s amelyre még vissza kell e sorokban térnünk. A nagy moralista hagyományokhoz akkor hű és méltó Kiss Jenő, amikor így kiált fel:

*Van, ami úgy enyém, akár nevem.
Ne add kegyként azt, mi kijár nekem.*

(Akar nevem)

Vagy amikor a mindenkor időszerű intelmet fogalmazza meg úgy, hogy látszólag a mondanivaló méltósága és a kimondás szenvedélye szabja meg a sorok ritmusát:

*Csak addig rémületes valami,
míg ki nem mondjuk.
Mihelyt kimondtuk, már az igazság
természetes
arcát ölti magára.*

(Csak addig rémületes)

A költő mesterségbeli fölénye bravúrt szül. Ez a mesterségbeli tudás, ez a művesség — ez a modernség — feljogosítja Kiss Jenőt arra, hogy a költői szabadságot ne tekintse egyben felmentésnek a költészeti szabályok ismerete alól. Költőnk nemcsak közvetve, alkotó erkölcsével és tudásával tagadja a talmit, modernkedő fűzfapoéták kongó hetvenkedését, hanem közvetlenül nem egy rigmusa csipős szavával is.

Talán nem véletlenül csúszott ki tollam alól a *rigmus* szó. A négyoros nem az, az epigramma sem. Rigmusnak azt az alkalmi versikét nevezném, amely egyszerű eszközökkel, azonnali hatást kiváltó szándékkal csattanósan „intéz el“ valamit vagy valakit. Rigmuszerű megoldással el például ez a *Tanulság*: „mennél apróbb a gonosz / annál több bajt okoz.“ És rigmus jellegű a *Szakállt növesztett*, a *Nyelvbotlás*, az *Elmosódott határok*, mert „oda-mond“ a szakállt növesztett fiatalembernek, az „újdón versek“-nek, az unisex divatnak — az elkötelezett költészet viszont, beleértve Kiss Jenő harcos verseit is, több az odamondogatásnál. A költészet harcos is lehet, a rigmus csak harciaskodó — ami lényeges különbség. A szakállviselet, az unisex vagy a halandza-költészet verses kigúnyolása nem azért visszás, mert sok nagy férfiú is szakállt hordott, Einstein meg, az az Einstein, akinek relativitáselmélete semmiféle összefüggésbe nem hozható a 43. lapon olvasható *Öreg-ség*, *fiatal-ság*-beli „viszonylagossággal“. Einstein pláne hosszú haját — és a Kiss Jenő által megcsipkedett poétától eltérően bizony mégis mesterek voltak; nem is azért, mert George Sand vagy Szendrey Júlia nadrágban is asszonyok voltak és műzsák, többé-kevésbé nők is, de még csak azért sem, mert ma már tudjuk, az „újdón versek“ közt is igen sokféle akad, még — uram-bocsá — jó vers is... Amint a felsorolásból kiderül: ezekben a frics-

kákban az a bosszantó, hogy nem az bosszankodik rajtuk, akiknek szánták őket. Ezeket a csaláningeket senki sem fogja magára venni, mert nem is illenek senkire, elszabta őket a költő: csak testetlen árnyakra illenek, eleven emberre nem. Más szóval: jelenségeket ragadnak meg, nem pedig a lényegét.

Meg lehet-e ragadni a lényegét négy sorban, vagy kettőben, vagy hatban? Feltétlenül! A *Rovásírás*ban rá-rábukkanunk olyan telitalálatokra, mint amilyeneket cikkem elején idéztem. A lírai miniatűr a játékosságnak és a monumentalitásnak az eszményi lehetősége. A már idézett *Akár nevem, Csak addig réműletes* mellett a négysoros *Jerobel*, akárcsak a *Síremlék*, ilyen monumentális gondolatot hordoz. S ellentétpárban ott a játékosság, a Kiss Jenő-i „abszurd”:

*A halak elköltötték pénzüket.
A pingvin levetette frakkját.
A karnagy megvallotta, hogy süket.
A hölgy nem féltette alakját.*

(Képtelenségek)

Hogy miben különbözik a rigmus a játékos négysorosától? Abban, ami a költészetet az „egyéb feljegyzések”-től megkülönbözteti. De hogy miként lehet a lírai kisforma egyaránt alkalmas monumentalitás és abszurdoid kifejezésére, az már olyan kérdés, ami beljebb csalogat minket a verslélektan sűrűjébe.

A négysoros — egyes négysorosok — potenciális monumentalitása abból az intenzitásból ered, amelyet a tárgy komolysága és a kifejezés tömörsége közötti feszültség hív életre. Jó példa erre az a „skandalázható” szabadvers, amelyet idéztünk már, vagy az ugyancsak idézett *Akár nevem* című kétsoros, amelynek monumentalitása egyenes arányban áll rövidségével s az ebből adódó sejtetéssel: mi az, ami „ügy enyém, akár nevem”, ami „kijár nekem”, tehát kegyként osztogatni visszaélés? A jog, a szabadság, az emberi méltóságom. Ezt már nem mondja ki a vers, nem is kell kimondania, értjük, tudjuk, mire gondol a költő, hiszen magáról szólva minden emberért szót emel.

Az abszurd négysoros ugyancsak a beavatottságra épít, a versolvasó fogékonyságára, készségére, hogy kövesse és kiegészítse a költő gondolatársításait. Mert az asszociatív képzelőerőt semmi sem mozgatja meg jobban, mint az abszurd. Kiss Jenő, a *Képtelenségek*ben a képesbeszédnek azokra a konvencióira épít, amelyek összefűzik a nyelvközösség tagjait: a halpikkely mint elkölthető pénz, a pingvin „levethető frakkja” voltaképp kialakult képzeteket visz végső — lehetőségként felfogott — konzekvenciájukig, ez váltja ki a meglepetést, a művészi hatást.

*

Előljáróban utaltam már a *Rovásírás* naplószerűségére. A napló sajátossága az is, hogy az olvasó mást olvas, mint amit a feljegyzések készítője leírt.

csupán változni, alakulni fog mindaz, amit ő látott, érzett és megélt. És eljön majd a várva várt, a legszebb idő is, amikor megbékél az ember önmagával és sorstársaival itt, a Földön. Ez a mélységesen humanus gondolat hatja át Jelebeanu verseit, még olyankor is, amikor a féltés, a szomorú emlékezés hangján szólal meg. Finom árnyalatokból, sejtelmes áttételekből és jelképekből, váratlan zenei és gondolati váltásokból, kiemelésekből, néhol fanyar és groteszk képekből-ízekből keveredik és áll össze ez a tömör és korszerű költői világkép. (*Cartea românească*, 1972.)

TOMPA JÓZSEF: A művészi archaizálás és a régi magyar nyelv. — Tompa munkája az első tüzetes és monografikus szintézise a magyar szépirodalmi stílus archaizmusainak. Könyvének első részében az irodalmi archaizálások történetét összegezi a nyelvújítás-tól napjainkig. Itt először azokat a társadalmi tényezőket tárgyalja, amelyek a múlt iránti érdeklődést fokozták, majd számba veszi a nyelvi régiességek felhasználásáról vallott nézeteket, végül felsorolja a nyelvi archaizmusok forrásait. A második rész az archaizmusok elméleti jellegű vizsgálatát tartalmazza. Részletesen beszél itt a szerző az archaizálás módjairól, fajtáiról és stilisztikai jelentőségéről, de nem felelkezik meg a műfordítói archaizálás kérdéseiről sem. (*Akadémiai Kiadó*, 1972.)

CAROL GÖLLNER: Muncă și nauiște comune. Din trecutul populației germane din România. — A hazai százszok nyolcszáz évvel ezelőtti betelepítésétől kezdve napjainkig tekinti át ez a kötet az együttélés történetét. Németek, románok és magyarok közös tetteiről szól: a közép-

TÉKA

kor népi harcairól, a Habsburg-elynyomás elleni küzdelemről, az 1848-as forradalom hazai eseményeiről, majd az e századi munkásszolidaritás szép kommunista példáiról. Ez a hasznos könyv is azoknak a kiadványoknak a sorába tartozik, melyek elsődleges célja: tudatosítani az olvasókban a különböző nyelvet beszélő emberek testvériségének múltból máig vezető romániai hagyományait. (*Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.*, 1972.)

Szomszédtság és közösség. Délszláv—magyar irodalmi kapcsolatok. — Nehéz feladatra vállalkozott a könyv szerkesztője, Vujicsics D. Sztóján, amikor a több évszázados délszláv—magyar irodalmi kapcsolatok vázlatos feltérképezését tűzte ki célul. Mintegy huszonegy tanulmányt tartalmaz a kötet, melyeknek szerzői különböző területeken végeztek összehasonlító kutatásokat a délszláv (szerb és horvát) és a magyar irodalom között. A folklórtól kezdve színjátszásig, az említett irodalmak kölcsönös tükröződéséig szerteágazó a tanulmányok tematikája. Nehéz volt a vállalkozás, mert bár nagyon széles skálát fog át a kötet, több igen érdekes kérdés, így Zrinyi *Szigeti veszedelmének* sokrétű horvát vonatkozásai vagy a Martinovics-féle összeesküvés horvát irodalmi tükröződése stb. kimaradtak a kötetből. Hiányai ellenére a könyv úttörő jellege miatt értékes darabja két szomszédos nép irodalmi kapcsolatai elfogultságmentes tudományos feltárásának. (*Akadémiai Kiadó, 1972.*)

KARÁTSZON GÁBOR: A festés mestersége. Miért fest az ember, I—II. — Hogyan fejlesztheti ki a benne szunnyadó képességeket az értelmes, mo-

Aki naplót ír: az vall, kiadja magát, aki naplót olvas, interpretál és ítélkezik. Ez elkerülhetetlen. Ezzel magyarázom például azt, hogy *A csikó büszkesége* című négy soros utolsó két sora, melynek idézésével cikkem elején adós maradtam, nekem talán mást mondott, mint amit a költő ezekre a sorokra bízott. Hadd idézzem most már az egész verset:

*A háta bérceén áthengeredett
a kiscsikó, és aztán talpra állt.
Azt gondolhatta közben: az eget
tapossa ő — pedig csak rúgkapált.*

Bocsássa meg Kiss Jenő, ha félreértettem volna, de nekem úgy tűnik, némi irónia süt ki a sorokból, lemosolygása a csikóvérnek, a tapasztalatlan-ságnak s az ebből eredő nagyzó büszkeségnek. Ha így volna, hadd cseréljünk egy pillanatra szerepet, engedtessek meg ezúttal a kritikusnak, hogy „titkot” fedjen fel... Valójában minden rúgkapáló kiscsikó „az eget tapossa”, mert sose lehet tudni, melyik csikóból lesz idővel csillagrúgó táltos. S a táltosságra készülnie kell, a táltosságot gyakorolnia kell még annak a csikónak is, „akiből” talán nem lesz táltos; mert ha nem rúgkapál, biztos, hogy nem lesz táltossá soha.

Ezt persze Kiss Jenő, sokkal jobban tudja nálam; magára vessen azért, hogy verse magával ragadott az ellenőrizhetetlenségéi birodalmába. Amelyet Arkádiának is neveznek.

Szilágyi Júlia

Könyv Nagy Imréről

A Kriterion Könyvkiadó művészettörténeti kis-monográfia-sorozatában a Nagy Imre-kötet* — a szerző, Gazda József immár második könyve — az első tapasztalatainak a hasznosításával, rangosan jelent meg. Teljességre törekvő szöveg, pontos adatok, utalások más művészek munkásságára, párbeszéd a művész életéről, műveiről, terveiről, valamint a széles közönségtől jórészt még ismeretlen képek, kompozíciók reprodukciói teszik érdekessé, értékesé és nem utolsósorban keresetté a munkát. Az érdeklődés persze elsősorban Nagy Imréről, a zsongódi Mesternek szól, akinek a neve, munkáinak egyéni felfogása, témáinak gazdagsága nemcsak székelyföldi, nemcsak romániai és magyarországi, de európai csengésű.

Mi teszi Nagy Imre festészetét, grafikáját különlegesen értékesé? A könyv helyesen mutat rá: a nemes kvalitásokkal rendelkező Ember e művészet alapja. Csak a tehetséges, az érzékeny, a csodálkozó, a szeretettel tele Ember képes maradandó művet alkotni; s e tulajdonságok ereje határozza meg aztán a siker nagyságát.

* Gazda József: Nagy Imre. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest, 1972.